

ในชุมชนพุ่มเมียง, ยุคเกษตรนิคมเริ่มต้นจากป่าสงวนแห่งชาติ

“...ตั้งแต่ที่มีปัญหากับป่าไม้และหันมาทำไร่เชิงเดี่ยว พืชผักพืชไร่พันธุ์เดิมที่เคยปลูกในไร่มุมนเวียนก็เริ่มหาย บางชนิด ปลูกไปก็ไม่โต บางชนิดก็แพ้ปุ๋ยแพ้ยาก็โดนลมพัดมาจากไร่เชิงเดี่ยวจนตายไปเลยก็มี เมื่อก่อนคนในชุมชนยังช่วยกันทำไร่ เข้า ไร่ที่หนึ่งก็ไปกันเยอะมาก มีการทำพิธีกรรม เมื่อก่อนพอคนเยอะก็มีการละเล่นกัน พอปัจจุบันนี้แต่ละคนแยกกันไปทำของตัวเอง ไปทำ ไร่เสร็จก็กลับ ไม่มีการละเล่นหรือพิธีกรรม เดียวนี้ทำอะไรเลยไม่สนุก เหมือนเมื่อก่อนแล้ว...”

- สมาชิกชุมชนพุ่มเมียง

พ.ศ. 2527-2528 ชุมชนกะเหรี่ยงโพล่งพุ่มเมียง จ.อุทัยธานี ประสบปัญหาด้านที่ดินจากการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยทับเสลาและป่าห้วยคอกควาย การประกาศเขตป่าสงวนทำให้ชุมชนพุ่มเมียงไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์ที่ดินในการดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตตามปกติของชุมชนได้ การล่าสัตว์ เก็บของป่า โดยเฉพาะการถางหญ้าเตรียมที่ดิน และการเผาไร่ในพื้นที่ไร่ซาก¹สำหรับเตรียมเพาะปลูกตามระบบการผลิตไร่มุมนเวียนของชุมชน ปัญหาด้านที่ดินจากการประกาศเขตป่าสงวนถูกมองคนละแบบจากคนสองกลุ่มในพื้นที่เดียวกัน เจ้าหน้าที่รัฐมองว่าพื้นที่ไร่ซากมีความอุดมสมบูรณ์ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ในขณะที่ชุมชนกลับมองว่าไร่ซากเป็นพื้นที่เกษตรกรรมตามปกติของชุมชน แต่ถูกปล่อยให้มีการฟื้นฟูเป็นเวลานานหลายปีจึงทำให้พื้นที่ไร่ซากมีสภาพคล้ายกับป่าทั่วไป เมื่อเป็นเช่นนี้ การทำไร่มุมนเวียนมีแต่จะทำให้สูญเสียที่ดินมากขึ้นเรื่อย ๆ จากการถูกช่วงชิงพื้นที่ไร่ซากให้กลายเป็นป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้น เมื่อเกษตรกรรมแบบเดิมไม่สามารถใช้ยังชีพได้ ชุมชนพุ่มเมียงจึงตัดสินใจเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำเกษตรกรรมในช่วง พ.ศ. 2528 - 2530 จากเดิมที่เคยทำไร่มุมนเวียน ไปสู่การทำไร่เชิงเดี่ยวเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลักแทน

¹ พื้นที่ที่ถูกปล่อยให้ทิ้งไว้ให้เกิดการฟื้นตัวตามธรรมชาติ ตามระบบการเกษตรแบบไร่มุมนเวียน โดยจะหมุนเปลี่ยนจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เพื่อให้พื้นที่ที่เคยถูกใช้ทำการเกษตรได้ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ใหม่ เมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งในรอบการหมุน (5-10 ปี) ตามแต่สภาพความอุดมสมบูรณ์ ก็จะกลับมาทำการเกษตรในพื้นที่ดังกล่าวอีกครั้ง

มองมนุษยสมัยแบบไม่เหมารวม

มนุษยสมัย, ยุคของมนุษย์ หรือแอนโทรโพซีน (Anthropocene) เป็นแนวคิดทางธรณีวิทยาที่ใช้เรียกยุคสมัยซึ่งการกระทำของมนุษย์ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมโลก แนวคิดดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นจากนักเคมีและนักธรณีวิทยา พอล ครุตเซน (Paul Crutzen) และนักนิเวศวิทยา ยูจีน สตอร์เมอร์ (Eugene Stoermer) ที่ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศในหลากหลายรูปแบบเป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ที่สร้างผลกระทบแก่โลก การมองว่ามนุษย์เป็นผู้กระทำสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอาจถูกทำให้เข้าใจผิดด้วยความหมายที่ว่า “มนุษย์” คือ มนุษยชาติทุกคน ที่มีลักษณะเหมารวมมนุษย์ทุกคนทุกกลุ่ม แต่ในความเป็นจริงมนุษย์แต่ละกลุ่มสร้างผลกระทบต่อธรรมชาติอย่างไม่เท่าเทียมกัน (ชนกพร ชูติกมลธรรม ใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2564, 272) ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยของมนุษย์ไม่สามารถถูกมองในลักษณะภาพรวมว่ามนุษย์ได้รับผลกระทบอย่างเท่าเทียมกัน การทำความเข้าใจมนุษยสมัยจึงต้องดูปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่และช่วงเวลา หรือการศึกษามนุษยสมัยในลักษณะหย่อมย่านของมนุษยสมัย² (patchy anthropocene) ที่ลักษณะของปรากฏการณ์มนุษยสมัยมีความแตกต่างกันแต่ละพื้นที่ และมีผู้ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่เท่ากัน (Tsing 2019) เจสัน มัวร์ (Jason Moore) (2016) เสนอแนวคิดเรื่อง “ยุคสมัยแห่งทุน” (capitalocene) เพื่อแสดงให้เห็นว่ามนุษยสมัยเกี่ยวข้องกันกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างแนบแน่น การทำความเข้าใจตามกรอบคิดมนุษยสมัยแบบเหมารวม เป็นการมองแบบละเลยความไม่เท่าเทียมและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กลุ่มต่าง ๆ ด้วยกัน โดยเฉพาะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่ได้เท่ากันทั่วโลก จนสามารถนำมาทำความเข้าใจแบบหน่วยเดียวกันได้ (Malm & Hornborg 2014)

ประวัติศาสตร์เกษตรนิคมในพุ่มเมย์ง์

ในการอธิบายการขยายตัวของเกษตรเชิงเดี่ยว แนวคิดเรื่อง “ยุคสมัยแห่งทุน” ชี้ชวนให้พิจารณาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นผู้กระทำสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความเป็นผู้กระทำอันไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์แต่ละกลุ่ม การเกิดขึ้นและขยายตัวของ “ยุคแห่งการเพาะปลูกแบบนิคม” (plantationocene) ที่อุตสาหกรรมเกษตรซึ่งมีการเพาะปลูกขนาดใหญ่ (plantation) กำลังขยายตัวเพิ่มมากขึ้นและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโลก โดยเฉพาะในแถบซีกโลกใต้ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในระดับโลกจึงไม่ได้

---

² ฌัก เสรีริกซ์ แปลคำว่า “patchy” เป็น “หย่อมย่าน” เพื่อเน้นย้ำสำคัญของการวิเคราะห์ความเฉพาะเจาะจงเชิงพื้นที่และเวลาของมนุษยสมัย เนื่องจากภูมิทัศน์ต่าง ๆ มีรูปแบบและโครงสร้างที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ภูมิทัศน์ของตนเอง ซึ่งแต่ละหย่อมย่านมีความแตกต่างกันออกไป และควรพิจารณาแยกกันตามความเฉพาะเจาะจงนั้น ๆ

เกิดขึ้นหรือส่งผลกระทบต่อทุกสังคมแบบเท่าเทียมกัน (ณภัค เสรีรักษ์ *ใน* ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2564, 197) ยุคแห่งการเพาะปลูกแบบนิคมจึงถือได้ว่าเป็นหน่วยย่อยของยุคสมัยแห่งทุน ในเชิงรูปแบบและพื้นที่จำเพาะเจาะจง โดยเฉพาะแง่ที่การทำเกษตรนิคมมีวัตถุประสงค์เพื่อรองรับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการสะสมทุน

สำหรับในประเทศไทย การขยายตัวของเกษตรนิคม (plantation) ในรูปแบบของการทำไร่เชิงเดี่ยว เกิดขึ้นในยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สินค้าเกษตรโลกกำลังเฟื่องฟูจากการฟื้นตัวของเศรษฐกิจยุโรปหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตรงกับการเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่ส่งเสริมให้บริษัทเอกชนขนาดใหญ่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มข้น รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การตัดถนนภายใต้การสนับสนุนจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาเพื่อต่อต้านการขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย มีส่วนสำคัญในการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรม เกิดการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจและความสะดวกสบายในการขนส่งพืชผลเกษตร ในช่วงเวลานี้ประเทศไทยมีการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ป่าเดิมเป็นจำนวนกว่าร้อยล้านไร่ (ชนกพร ชูติภมลธรรม *ใน* ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2564, 257-259) ในขณะเดียวกัน การลดลงของความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว นำมาสู่การจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ของรัฐไทยตามแนวความคิดการจัดการป่าที่ได้รับอิทธิพลจากสหรัฐอเมริกาจนเกิดเป็นป่าอนุรักษ์ การจัดการป่าแบบดังกล่าวมีมุมมองเรื่องธรรมชาติบริสุทธิ์ นำไปสู่ความคิดเรื่องป่าปลอดคน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในพื้นที่ที่เคยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่า การสร้างพื้นที่อนุรักษ์ด้วยการทำแผนที่จึงเปลี่ยนชาวบ้านให้กลายเป็นผู้บุกรุกผิดกฎหมาย ชาวบ้านชาวเขากลายเป็นภัยคุกคามป่าซึ่งเป็นผลจากปฏิบัติการแยกคนออกจากป่า (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี *อ้างถึงใน* ชนกพร ชูติภมลธรรม 2564, 264-265) ความขัดแย้งของนโยบายในพื้นที่ป่า ก่อนที่จะเป็นพื้นที่อนุรักษ์ แสดงให้เห็นผ่านการดำเนินงานของรัฐที่ติดตามเกษตรกรซึ่งเข้าไปจับจองที่ดินเพื่อวัตถุประสงค์ในการเก็บภาษี แต่กลับปฏิเสธการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินตามกฎหมายให้แก่ชาวบ้าน ส่งผลให้เกิดการเอาผิดเอาเปรียบเกษตรกรในพื้นที่ทั้งจากรัฐและกลุ่มทุนธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่

เกษตรนิคมในฐานะเครื่องมือเพื่อปกป้องสิทธิที่ดิน

ในกรณีของชุมชนพุมเรียง ภายหลังจากพื้นที่ชุมชนถูกประกาศทับซ้อนกับเขตป่าสงวนของรัฐ การทำไร่เชิงเดี่ยวกลายเป็นเครื่องมือในการหาเลี้ยงชีพแบบใหม่ของชุมชน ชุมชนพุมเรียงรับวัฒนธรรมการทำเกษตรนิคมที่เน้นปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดเดียวในพื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรม ที่

นิยมเรียกกันในปัจจุบันว่า ไร่เชิงเดี่ยว³ (monocrop plantation) โดยรับมาจากบริเวณรอบนอกชุมชนซึ่งทำไร่เชิงเดี่ยวมาก่อนแล้ว ทว่าเนื่องจากความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชนกับโลกภายนอก การเริ่มต้นทำไร่เชิงเดี่ยวจึงใช้ระบบเกษตรพันธสัญญา (contract farming) กับนายทุนโรงงานแปรรูปผลผลิตหรือผู้ที่รับซื้อผลผลิต โดยนำพันธุ์พืชที่จะปลูก เครื่องมือทางการเกษตร ปุ๋ย และยาต่าง ๆ มาใช้ทำการเกษตรก่อน เมื่อถึงช่วงเวลาเก็บเกี่ยวจึงค่อยขายให้กับคนกลุ่มเดิมเพื่อชำระค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ติดไว้ โดยผลผลิตที่ได้จะถูกหักเป็นค่าใช้จ่ายที่เคยหยิบยืมมาล่วงหน้า

พืชที่ปลูกในไร่เชิงเดี่ยวของชุมชนพุมเรียง เป็นสายพันธุ์ที่ได้รับความนิยมปลูกโดยทั่วไปในจังหวัดอุทัยธานี เนื่องด้วยมีตลาดรับซื้อผลผลิตพืชเชิงเดี่ยวต่าง ๆ เพิ่มขึ้นตามลำดับเวลา ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และมันสำปะหลังในช่วง พ.ศ. 2528-2530 ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2548-2549 ปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันถูกนำเข้ามาปลูกร่วมกับข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และมันสำปะหลัง แต่ปลูกเพียงส่วนน้อยเพราะไม่ได้รับความนิยมมากนัก จนถึงช่วง พ.ศ. 2553 เป็นต้นมา ชุมชนนิยมปลูกสัปะรดเพื่อส่งขายให้กับโรงงานในพื้นที่ใกล้เคียงชุมชน กล่าวได้ว่า ชาวพุมเรียงปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดเดียวกับบริเวณรอบนอกเพื่อความสะดวกและง่ายในการจำหน่ายและการรับซื้อพันธุ์กล้าสำหรับมาปลูกในรอบต่อ ๆ ไป

นอกจากนี้ การทำไร่เชิงเดี่ยวไม่ได้ถูกนำมาใช้แค่เพื่อแก้ไขการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในชุมชนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น การทำไร่เชิงเดี่ยวของชุมชนพุมเรียงยังเป็นการต่อสู้ทางการเมืองเรื่องที่ดินกับหน่วยงานรัฐด้วย เมื่อการทำไร่หมุนเวียนที่มีการปล่อยทิ้งพื้นที่ให้กลายเป็นไร่ชากเพื่อฟื้นฟูให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ กลายเป็นภัยต่อการสูญเสียที่ดินของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนหันมาทำไร่เชิงเดี่ยว เนื่องจากการปลูกพืชเพียงชนิดเดียวและทำการปรับสภาพพื้นที่ให้ราบ-เรียบ-เตียน-โล่ง ความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ที่มีอยู่ในพื้นที่ก็ลดลง ทำให้ไม่สามารถถูกตีความว่าเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ได้ตามการตีความของรัฐในด้านป่าอนุรักษ์ที่นิยมผืนป่าซึ่งยังอุดมสมบูรณ์เป็นหลัก ไร่เชิงเดี่ยวจึงไม่ถูกนับว่าเป็นป่าที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ เพราะมีสถานะเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ประกอบกับแนวคิดเรื่องการใช้พื้นที่ป่าให้เกิดประโยชน์ ป่าเสื่อมโทรมยังสามารถทำประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการปลูกพืชเศรษฐกิจได้ ทำให้ชุมชนยังคงสามารถทำไร่เชิงเดี่ยวในพื้นที่ถูกประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ต่อไปได้

ความเหลื่อมล้ำทางอำนาจในพื้นที่ทับซ้อน การตีความไร่ชากเป็นพื้นที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ การขยายตัวของ การปลูกพืชเศรษฐกิจรอบนอกชุมชน ตลอดจนการห้ามชุมชนเข้าทำไร่หมุนเวียน ผลักดันให้ชุมชนพุมเรียงหยิบเอา Plantation มาใช้ต่อสู้ต่อรองสิทธิที่ดินกับรัฐ เพื่อความอยู่รอด

³ ในบทความนี้จะใช้สลับไปมาระหว่างเกษตรนิคมกับไร่เชิงเดี่ยว ที่มีลักษณะการปลูกพืชแบบเป็นแถว (row) และตาราง (grid) เพื่อให้ง่ายต่อการดูแลจัดการและการเก็บเกี่ยว (Tsing, et al., 2021)

และอาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมของตนเองได้ จากการสอบถามสมาชิกชุมชน การเลือกเอาไร่เชิงเดี่ยว มาใช้ ณ ช่วงเวลานั้น เป็นผลมาจากการปลูกพืชเศรษฐกิจตามบริเวณรอบนอกชุมชน โดยเป็นทางออกเดียวที่จะแก้ไขปัญหาด้านที่ดิน โอกาสที่ชุมชนจะเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจภายนอกชุมชน และทางออกสำหรับทำเกษตรเมื่อถูกสั่งห้ามทำไร่หมุนเวียนอย่างไม่มีทางเลือกอื่น แม้จะรับรู้ว่าการทำไร่เชิงเดี่ยวจะนำมาซึ่งปัญหาใหม่ ๆ ในชุมชนก็ตาม

ผลกระทบจากการทำ Plantation

ระยะเวลา 30 กว่าปีที่ชุมชนพุ่มเม็งยังเปลี่ยนจากการทำไร่หมุนเวียนมาเป็นไร่เชิงเดี่ยว ไร่เชิงเดี่ยวได้เข้ามาเกี่ยวข้องและเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ที่ผสมปนเปกันระหว่างระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชน เศรษฐกิจภายในและภายนอก เทคโนโลยีและแบบแผนปฏิบัติการทางการเกษตร ความเชื่อ-พิธีกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชน โลภทัศน์ องค์ความรู้ และวัฒนธรรมของชุมชน ที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนทั้งในระดับชุมชน ไปจนถึงแรงผลักดันจากภายนอกที่เข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนผ่านการทำไร่เชิงเดี่ยว (Cramb & McCarthy 2016, 1)

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนจากเดิมที่เคยทำไร่หมุนเวียนที่จะมีการสับเปลี่ยนพื้นที่สำหรับทำเกษตรกรรมอยู่เป็นประจำทุกปี พื้นที่ที่เคยถูกใช้ทำไร่ก็จะถูกปล่อยทิ้งไว้เพื่อให้เกิดการพักฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เป็นระยะเวลาหลายปีก่อนจะกลับมาทำไร่ใหม่อีกครั้ง การทำไร่เชิงเดี่ยวเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานของพื้นที่ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมมีลักษณะราบเรียบ-เตียน-โล่ง ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง เพราะเน้นปลูกพืชหลักเพียงชนิดเดียว พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นพื้นที่เชิงเขา (hillslope) ที่องค์ประกอบการทำเกษตรกรรมแตกต่างจากการทำไร่พื้นที่ราบ การทำเกษตรในไร่หมุนเวียนของชุมชนพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลัก ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ ภัยแล้ง ส่งผลต่อปริมาณและคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตร การทำไร่เชิงเดี่ยวยังทำให้เกิดปัญหาการพังทลายของดินเนื่องจากขาดพืชคลุมดิน การปนเปื้อนสารเคมีในแหล่งน้ำที่มีที่มาจากการทำเกษตรกรรม และการกัดเซาะของหน้าดิน การสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของแร่ธาตุในดินจากการทำเกษตรติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน (Olivier Ribolzi et al. 2017, 1-2) ไร่ฝักของชุมชนที่ปลูกเพื่อยังชีพเป็นหลักได้รับผลกระทบจากการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า พืชสายพันธุ์ท้องถิ่นหลายชนิดสูญพันธุ์ไปจากชุมชนเนื่องจากไม่ทนต่อโรค ยา และสารเคมีที่มาจากไร่เชิงเดี่ยว รวมถึงวัชพืชต่างถิ่นที่ติดมาพร้อมกับพันธุ์พืชเศรษฐกิจจากภายนอกซึ่งแพร่กระจายเข้าไปในไร่ฝักของชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนและทรัพยากรเปลี่ยนจากสิทธิหน้าหมู่ หรือสมบัติร่วมของชุมชน ที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ชุมชนพุ่มเม็งยังเชื่อว่าไม่มีใครเป็นเจ้าของทรัพยากรอย่างแท้จริง แม้แต่ในช่วงที่ยังทำไร่หมุนเวียน แม้แต่ละคร้าวเรือนจะมีไร่ของตัวเอง แต่ไม่มีใครมีกรรมสิทธิ์ในไร่

อย่างสมบูรณ์ สิทธิความเป็นเจ้าของคงอยู่แค่ชั่วคราวในพื้นที่ไร่ และผลผลิตเท่านั้น ทรัพยากรที่อยู่นอกเหนือจากพืชผลทางการเกษตร เช่น สัตว์ที่อาศัยอยู่ในไร่ พืชที่ขึ้นตามธรรมชาติหรืออยู่มาก่อนทางไร่ ถือว่าเป็นของส่วนรวมที่สมาชิกคนอื่นสามารถใช้ประโยชน์ได้ (มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ และเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ 2558, 6) แต่การทำไร่เชิงเดี่ยว ใช้แนวคิดกรรมสิทธิความเป็นเจ้าของแบบปัจเจก ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่ต้องการเก็บภาษีตามจำนวนที่ดินใช้ประโยชน์ แต่เนื่องจากไม่มีเอกสารสิทธิ์อย่างเป็นทางการ ชุมชนพุ่มเมี้ยงแบ่งที่ดินโดยใช้วิธีการตกลงและรับรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกชุมชน แนวคิดเรื่องสิทธิหน้าหมูจึงหายไปจากการทำเกษตรกรรมของชุมชน คงเหลืออยู่แค่บางส่วนที่เป็นเครือญาติหรือมีความสนิทสนมใกล้ชิดกัน เมื่อสมาชิกชุมชนแต่ละคนมีพื้นที่เกษตรกรรมของตัวเอง แต่ละครัวเรือนต้องปลูกพืชในช่วงเวลาเดียวกันเพื่อส่งขายให้ทันฤดูกาลเก็บเกี่ยว ระบบถือแรงที่เคยใช้แก้ปัญหายขาดแคลนแรงงานจึงเปลี่ยนไปใช้วิธีการจ้างสมาชิกชุมชนคนอื่น ๆ แทน รวมถึงนำเครื่องมือการเกษตรจากภายนอกเข้ามาใช้เพื่อช่วยทุ่นแรงด้วย

การใช้เครื่องมือการเกษตรเพื่อทุ่นแรง การว่าจ้างแรงงานในไร่ ตลอดจนปุ๋ยและสารเคมีที่เพิ่มมากขึ้นจากการเสื่อมโทรมของความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เกษตรกรรม กลายเป็นต้นทุนทางการเกษตรที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ ภัยแล้ง ที่ชุมชนไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ที่ต้องพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลัก ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำและการขาดทุนจากการทำไร่เชิงเดี่ยว ทำให้หลายครัวเรือนในชุมชนพุ่มเมี้ยงประสบปัญหาหนี้สินจากภาคการเกษตรมาจนถึงปัจจุบัน ไร่เชิงเดี่ยวนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนที่เคยสัมพันธ์กับการทำเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียน และสร้างปัญหาให้กับชุมชนในด้านต่าง ๆ ผลักชุมชนเข้าสู่วัฏจักรหนี้จากไร่เชิงเดี่ยวที่ไม่สามารถเลิกทำหรือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นได้เนื่องจากปัญหาหนี้สิน การไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน และความขัดแย้งกับรัฐ ที่ทำให้ต้นทุนในการเปลี่ยนอาชีพของชุมชนมีอยู่อย่างจำกัด และบีบให้ชุมชนทำไร่เชิงเดี่ยวต่อไปจนกว่าจะใช้หนี้สินจนหมดได้

สรุป

ความขัดแย้งด้านที่ดินจากการประกาศเขตป่าสงวนของรัฐทับซ้อนที่ดินของชุมชนพุ่มเมี้ยงเมื่อ พ.ศ. 2528 ผลักดันให้ชุมชนหันไปทำไร่เชิงเดี่ยวแทนไร่หมุนเวียน นับจากนั้นเป็นต้นมาชุมชนพุ่มเมี้ยงได้เข้าสู่ยุคเกษตรนิคมที่ชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากขึ้นผ่านการทำเกษตรนิคมหรือไร่เชิงเดี่ยว ส่งผลให้พื้นที่ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ อาทิ การสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เกษตรกรรม ความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุกรรมท้องถิ่น องค์กรความรู้เรื่องระบบนิเวศของชุมชน และวัฒนธรรมที่เคยเชื่อมโยงกับการทำไร่หมุนเวียน รวมถึงปัญหาหนี้สิน ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังจากชุมชนเข้าสู่ยุคเกษตรนิคม หรือ

Plantationocene กล่าวโดยสรุปแล้ว การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติของรัฐไทยจึงเป็นจุดเริ่มต้นการเข้าสู่ศักราชแห่งเกษตรนิคมในชุมชนพุ่มเขียงสี่บมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้เขียน

ธนพล เลิศเกียรติดำรง และ วิสุทธิ์ เวชวารากรณ์
นักวิจัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

อ้างอิง

Cramb, R., & McCarthy, J. F. (Eds.). (2016). *The oil palm complex: Smallholders, agribusiness and the state in Indonesia and Malaysia*. Nus Press.

Ribolzi, O., Evrard, O., Huon, S., De Rouw, A., Silvera, N., Latschack, K. O., ... & Valentin, C. (2017). From shifting cultivation to teak plantation: effect on overland flow and sediment yield in a montane tropical catchment. *Scientific Reports*, 7(1), 3987.

Tsing, A. L., Mathews, A. S., & Bubandt, N. (2019). Patchy Anthropocene: landscape structure, multispecies history, and the retooling of anthropology: an introduction to supplement 20. *Current Anthropology*, 60(S20), S186-S197.

Tsing, Anna L., Jennifer Deger, Alder Keleman Saxena, and Feifei Zhou. (2021). *Feral Atlas: The More-Than-Human Anthropocene*, Redwood City: Stanford University Press, <https://feralatlas.supdigital.org/modes/grid>.

มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ และ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ. (2558). *ไร่หมุนเวียน: ประเด็นท้าทายและความหมายมรดกโลกทางวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: บลูมมิ่ง ครีเอชั่น.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2564). *Anthropocene : บทวิพากษ์มนุษย์และวิกฤตสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยแห่งทุน*. เก่งกิจ กิติเรียงลาภ (บก.). กรุงเทพฯ: ศูนย์ฯ.